

Trendverslag Burgerschap

Februari 2017

Dit trendverslag is een weergave van de uitkomst van reflectiegesprekken over de resultaten van de meting Burgerschap. De gesprekken zijn gevoerd met basis- en voortgezet onderwijs scholen die participeren in de Alliantie Burgerschap. De conclusies en opmerkingen in dit verslag komen voort uit de gesprekken. Het verslag is één van de producten opgeleverd uit de subsidie voor de Alliantie Burgerschap, toegekend door het Ministerie van OCW voor de periode januari tot en met december 2016.

In 2015 is de Universiteit van Amsterdam, in opdracht van de Alliantie Burgerschap, gestart met de meting Burgerschap op school. In 2016 is de tweede meting uitgevoerd. Het onderzoek vindt plaats bij 45 scholen, waarvan 20 scholen voor primair onderwijs en 25 scholen voor voortgezet onderwijs. Hieronder vallen tevens 1 SBO school (speciaal Basisonderwijs) -valt onder PO- en 2 SO (speciaal onderwijs scholen: clusterscholen basisschoolleeftijd) en VSO (voortgezet speciaal onderwijs: clusterscholen voortgezet onderwijs). Daarnaast zijn bij 55 scholen schoolkenmerkengegevens opgehaald (schooljaar 2015/16), waarvan 29 PO en 26 VO (waaronder 1 SBO school en 4 SO scholen).

De meting geeft inzicht in de stand van zaken op de scholen en geeft een beeld van de veranderingen tussen 2015 en 2016.

Om de scholen te ondersteunen bij het interpreteren van de uitkomsten van de eigen meting, zijn in de periode oktober-november 2016 gesprekken gevoerd met de scholen. Met 49 scholen is een reflectiegesprek gevoerd. De overige scholen hadden geen behoefte aan een gesprek, merendeels omdat zij niet hadden deelgenomen aan de tweede meting.

De gesprekken zijn uitgevoerd door onderwijsadviseurs van CED Groep en KPC Groep. Zij hebben met de scholen gekeken naar de resultaten en naar mogelijke oorzaken van een stijging of daling van de uitkomsten. Ook is besproken waaraan, op basis van die resultaten, de komende tijd aandacht besteed kan worden en op welke manier. Tevens gaven deze gesprekken inzicht in de wijze waarop scholen aan burgerschap werken, waar ze tegenaan lopen en waar behoefte aan is in relatie tot burgerschap.

De gesprekken werden door vrijwel alle scholen als zinvol ervaren. Het 'dwingt' om goed naar de resultaten te kijken en met elkaar in gesprek te gaan over wat dit betekent of kan betekenen voor de school. Een aanzienlijk deel van de scholen gaf aan dat ze uitwisseling met andere (vergelijkbare) scholen erg op prijs zouden stellen. Dit kan in netwerkform, maar ook op andere, meer flexibele manieren.

Algemene opmerkingen onderzoek

Een aantal scholen heeft de vraag gesteld of het onderzoek wel meet wat je wilt meten. Zij ervaren dat voor een deel van de populatie de vragenlijst (veel) te moeilijk is en hebben de zorg dat met name de jongere leerlingen en/of leerlingen met een lager niveau, maar wat invullen.

De afname van het onderzoek vraagt veel van de school, in organisatie, communicatie en planning. De periode van afname is belangrijk. Niet te dicht bij cito volg- of eindtoets, examens, andere onderzoeken, etc. Sommige scholen pleiten voor februari. Anderen hebben een voorkeur voor juni, juli.

Scholen vinden het prettig ruim van te voren te weten wanneer de vragenlijsten afgenomen moeten worden.

In de eerste rapportage (2015) was een interpretatie van de uitkomsten gegeven. In de tweede rapportage (2016) werd dit gemist.

Scholen kunnen inloggen bij Rovict om hun resultaten te bekijken. Dit is onvoldoende bekend bij de scholen. Ook weet men niet wat men precies kan zien. Dit moet beter worden gecommuniceerd, zodat scholen zelf beter kunnen sturen aan de hand van de resultaten.

Zijn de uitkomsten herkenbaar?

Het verschilt of scholen zich herkennen in de uitkomsten. Sommige scholen zien wat ze al verwachtten. Toch is een aanzienlijk deel van de scholen verrast door de minder goede resultaten. Een enkele school is verrast door de erg goede resultaten.

De gesprekken helpen om de uitkomsten beter te kunnen interpreteren en om inzicht te krijgen in mogelijke oorzaken van de scores.

Het valt op dat het speciaal onderwijs (so en vso) bovengemiddeld scoort op de onderdelen 'Omgaan met verschillen' en 'Omgaan met conflicten'. Tijdens de gesprekken werd geopperd dat de hoge scores in het so en vso waarschijnlijk te verklaren zijn door de grote hoeveelheid aandacht en tijd die er op school wordt besteed aan sociale, leef- en werknemersvaardigheden. Dit geldt vooral voor vaardigheden en gedrag. Op het aspect 'kennis' scoorden de leerlingen, naar verwachting, minder dan gemiddeld. Een andere mogelijke verklaring is dat er veel zorg is voor de leerlingen tijdens de afname van de vragenlijsten. Zij kregen meer begeleiding en toelichting.

Ook valt op dat 'witte scholen' slechter scoren op 'Omgaan met verschillen' en in mindere mate ook op 'Omgaan met conflicten'. Uit de gesprekken komt als mogelijke oorzaak dat deze leerlingen weinig te maken hebben met andere culturen of achtergronden. Het beeld dat ze hebben van anderen, is vooral bepaald door de (sociale) media en is niet heel positief. Ook de politieke kleur van de ouders is bepalend voor hoe leerlingen naar diversiteit en conflicten kijken.

Een enkele school gaf aan na de (tegenvallende) eerste meting stevig te hebben geïnvesteerd in burgerschap, bijvoorbeeld door te gaan werken met De Vreedzame School of PBS (Positive Behavior Support). Bij deze scholen is de investering terug te zien in een betere score in de tweede meting.

Er is een verschil te zien in hoe scholen tegen zichzelf aankijken. Een onverwacht tegenvallende meting zette sommige scholen aan het denken: 'blijkbaar doen we het toch niet zo goed als het op het eerste gezicht lijkt'. Zij zijn hun onderwijs verder gaan analyseren en kijken naar verbetermogelijkheden.

Een paar scholen met een lage score bleef zich, ook na het gesprek, minder goed herkennen in de uitkomsten. Als mogelijke verklaring gaven zij aan dat leerlingen de vragenlijsten niet serieus hebben ingevuld. Soms was ook het aantal respondenten zo laag dat de uitkomsten niet veel waarde hadden, of kwam een score vooral door één heel negatief scorende klas.

Wat doe je al?

Het merendeel van de scholen is slechts voorzichtig begonnen met het vormgeven van burgerschap in de school, of burgerschap komt alleen impliciet in de school aan de orde. Slechts een klein deel heeft missie, visie, beleid en de praktische uitwerking goed in kaart. De meting en ook de gesprekken stimuleren scholen om beleidsmatiger, planmatiger of projectmatiger aan Burgerschap te werken.

Uit de gesprekken komt naar voren dat scholen die hoger scoren in het onderzoek, burgerschap vaak hoog op de agenda hebben staan. Dit zijn scholen die veelal de tijd nemen voor gesprekken en dialogen met leerlingen over actualiteiten en maatschappelijke dilemma's of scholen die werken met programma's als bijvoorbeeld De Vreedzame School. Deze scholen scoren vaker bovengemiddeld op de meting. Het zijn scholen waar burgerschap teambreed een aandachtspunt is en niet is weggezet bij één of twee docenten. Daarnaast lijkt een belangrijke factor of de directie betrokken is.

Sommige scholen doen erg veel en er is veel variatie in wat ze doen. Voorbeelden zijn:

- Leerlingenraad.
- Leefstijl.
- De Kanjertraining.
- De Vreedzame School.
- PBS.
- STOEI (Stimuleren Talent Op Eigen Initiatief).
- Samenwerking met andere landen.
- Verkiezingen, inclusief campagnes.
- Samen met de wijk.
- Maatschappelijke stage.
- Activiteiten met vluchtelingen.

- Homoseksualiteit (samen met COC).
- Brede inventarisatie onder teamleden over Burgerschap in de school.

(V)SO scholen doen veel aan sociale vaardigheden, bijvoorbeeld via Leefstijl of PBS. Er is veel aandacht voor het individu, voor conflicthantering en werknemersvaardigheden.

Scholen die meedoen met de Academische Werkplaats (AWP) zijn zich over het algemeen meer bewust van wat ze doen in het kader van Burgerschap en waar verbeterpunten zitten. De combinatie met de Burgerschapsmeting vindt men waardevol.

Wat zijn verbeterpunten?

Het belangrijkste verbeterpunt dat door scholen is genoemd, is het brengen van samenhang in de ad-hoc activiteiten burgerschap. Vanuit missie en visie het beleid vormgeven en vervolgens van daaruit in samenhang gerichte activiteiten aanbieden in school. Op zo'n manier dat doelgericht gewerkt wordt aan de verschillende onderdelen van burgerschap.

Er vindt nauwelijks evaluatie plaats, waardoor er niet gericht wordt bijgestuurd. Ook dit is een verbeterpunt. Goed omschrijven: wat willen we bereiken met een activiteit, zijn de doelen behaald, waarom wel of waarom niet, hoe verbeteren we? Soms ook andersom. We doen een aantal dingen. Daar zijn burgerschapsdoelen aan verbonden, alleen worden ze niet zo benoemd. Activiteiten moeten verbonden worden aan het kader!

Vaak hebben projecten die horen tot burgerschap, zoals de schoolkrant en de leerlingenraad, slechts effect op een kleine groep leerlingen. Een aandachtspunt is het effect te vergroten.

Wat opvalt is dat scholen met veel autochtone leerlingen aangeven dat ze meer aandacht willen voor (culturele) diversiteit. Dit moet bewust worden opgezet omdat leerlingen er niet vanzelf mee in aanraking komen.

Maar ook andere scholen geven aan dat de verbinding met buiten de school kan worden verbeterd. Omgaan met verschillen, met andere culturen, en ook met de wijk.

Veel scholen, met name scholen voor voortgezet onderwijs, worstelen met actualiteiten die de school binnenkomen, zoals bijvoorbeeld de coupoging in Turkije of de zwartepietendiscussie. Met deze ingewikkelde dilemma's moet je iets als school, maar scholen vinden het lastig om dit vorm te geven. Wie gaat het gesprek met de leerlingen aan en hoe doe je dat op een goede manier?

Scholen, zowel PO als VO, geven aan dat kunnen reflecteren door leerlingen een aandachtspunt is en dat ze daar gericht aandacht aan willen besteden. Men vindt het lastig hoe dit op te pakken. Vooral omdat men aangeeft dat ook leerkrachten/docenten moeite hebben met reflecteren.

Wat zijn belemmeringen?

Een belemmering die op veel scholen ervaren wordt, is het ontbreken van een visie op burgerschap. Als de school wel een visie heeft op burgerschap, ontbreekt vaak een concretisering daarvan in de (les)praktijk. Er is vrijwel altijd een visie op schoolontwikkeling. Het lukt scholen echter lang niet altijd om daar burgerschap aan te verbinden. Men vat burgerschapsvorming op als een los, op zichzelf staand iets, dat nogal eens wordt weggezet bij één of een paar medewerkers. Het effect is dat burgerschap als opdracht bij een kleine groep mensen blijft en het team het werken aan burgerschap ervaart als een extra taak of extra belasting. Ook heeft het team lang niet altijd een gedeelde aanpak of gezamenlijke waarden. Of de kennis, aandacht en gevoel van noodzaak ontbreekt bij de teamleden. Een belangrijke opdracht binnen de school is het meekrijgen van het team. Echter, zolang burgerschap niet opgenomen is in de visie en het schoolbeleid, is de kans groot dat het naar de achtergrond verdwijnt of dat het bij één of een paar mensen blijft. Het is daarom belangrijk dat er expliciet aandacht voor burgerschap is en blijft, dat het is ingebed in de schoolvisie én in de praktische uitwerking daarvan.

Ook nu de wettelijke verplichting niet meer geldt, hebben veel scholen voor Voortgezet Onderwijs een maatschappelijke stage op het programma. Uit de gesprekken blijkt echter dat ook dit door de schoolteams lang niet altijd verbonden wordt met burgerschap.

Tijd wordt ook een belemmerende factor genoemd. De school heeft veel taken en burgerschap schiet er daardoor nog wel eens bij in.

Nog een 'belemmering' die door de scholen wordt ervaren, is de populatie van leerlingen (en hun ouders). Bijvoorbeeld omdat een school alleen Christelijke leerlingen heeft, of leerlingen met een beperkt leervermogen. Maar ook als een school in een wijk staat met sociale achterstand of als leerlingen thuis andere waarden en normen meekrijgen dan op school gelden. De mogelijkheden en invloed van school zijn dan beperkt.

Waar is behoefte aan?

Kader en invulling

Scholen worstelen met de vraag wat burgerschap precies inhoudt? Wat hoort wel en wat hoort niet bij burgerschap? Scholen hebben er een eigen invulling aan gegeven, maar men weet niet of dit een juiste is. Men geeft aan behoefte te hebben aan een kader dat burgerschap op school omschrijft.

Daarnaast hebben scholen behoefte aan instrumenten, methodieken of leerlijnen die helpen om een vertaling te maken van missie en visie, naar beleid en naar concrete activiteiten, met concrete doelen. Scholen zoeken niet perse een methode, maar een kader waardoor inzichtelijk is wat je per leerjaar doet of wat je zou moeten doen.

Opgemerkt wordt dat het lijkt dat burgerschap vanuit de overheid een aandachtspunt is dat altijd achter de maatschappelijke ontwikkelingen aanloopt. Is er een calamiteit, dan is er aandacht. Meer continuïteit is gewenst. Daarom komt er vanuit de scholen een dringende oproep aan het Ministerie van OCW: maak middelen vrij voor burgerschap. Het onderwijs is de enige plek waar je jongeren gericht kunt bereiken.

De scholen geven aan behoefte te hebben aan inzicht in wat de overheid 'verplicht' stelt, als het gaat om burgerschap. Wat zegt het nieuwe Inspectiekader en waarop worden scholen beoordeeld? Daarnaast heeft men behoefte aan informatie over ontwikkelingen vanuit de wetenschap, over nieuwe inzichten en aanpakken.

Ondersteuning

De scholen hebben behoefte aan uitwisseling en kennisdelen, maar niet altijd in een netwerk. De vraag is om hier een flexibele opstelling in te hanteren en diverse soorten uitwisseling te ondersteunen. Enkele voorbeelden:

Veldhoven: netwerk met de beleidscommissie van Veldvest en de locaties van het Sondervick (VO) met als doel betere afstemming en het opzetten van een doorlopende leerlijn burgerschap.

Groningen: netwerk met scholen in de wijk, om de effecten van De Vreedzame School te verbreden en samenwerking in de wijk te versterken om zo de maatschappelijke betrokkenheid en leefbaarheid te versterken.

Enschede: behoefte aan vmbo-scholen die een vergelijkbare aanpak hebben, onder andere gericht op visieontwikkeling en het maken van de jaarplannen.

Uit de gesprekken blijkt dat scholen de behoefte hebben aan ondersteuning op meerdere niveaus. Van het goed invullen van de visie op burgerschap tot aan het concreet aan de slag gaan met leerlingen. Meer gespecificeerd gaat het om:

- Het vormen van de visie op burgerschap. Vaak hebben scholen hun visie op onderwijs en leren goed verwoord. Lastiger blijkt het invullen van het onderdeel burgerschap in de visie. Hoe past deze bij de schoolvisie? Welke onderdelen horen bij burgerschap?
- Het concretiseren van de visie. Wat betekenen de (mooie) woorden die in de visie staan? Hoe omschrijf je dit concreet?
- Vertalen van visie naar beleid.
- De vertaling van beleid naar de praktijk. Hoe geef je handen en voeten aan burgerschap? Hoe vul je het concreet in? Hoe werk je doelgericht aan vooraf vastgestelde doelen? Hoe zorg je voor een doorlopende leerlijn?
- Evalueren van beleid en praktijk. Hebben we de goede dingen gedaan? Hebben we de dingen goed gedaan? Hebben we de resultaten gehaald die we als doel hadden gesteld? Waarom wel of waarom niet? Hoe stellen we op een goede manier bij?

Een deel van de scholen geeft aan de meeste moeite te hebben met de invulling van het 'opvoeden' tot (wereld)burger en in het bijbrengen van attitude, vaardigheden en gedrag. Hoe breng je waarden en normen over? Daarnaast vindt men het lastig om

actuele maatschappelijke kwesties op een goede manier te bespreken in een klas. Kan dit 'waardenvrij en/of moet dit 'waardenvrij'?

Kennis overbrengen is minder een vraag. Dit kan goed tijdens vakken als Maatschappijleer, Levensbeschouwing, Godsdienst of Filosofie.

Alliantiescholen die nog niet werken met het zelfevaluatie-instrument Sociale Kwaliteit van de Academische werkplaats, maar daar wel informatie over gekregen hebben, geven aan op termijn daar heel waarschijnlijk mee te gaan willen werken en daar graag ondersteuning bij te krijgen.

Coördinatiepunt

Scholen worden nu van verschillende kanten benaderd om deel te nemen aan projecten, onderzoeken, etc. Het heeft een sterke voorkeur als er één coördinatiepunt is, van waaruit de informatie en verzoeken komen. Ook/juist als het gaat om projecten vanuit OCW. (De Alliantie als kennisplatform!?)

Onderzoek

De VMBO vergelijkingsgroep is zeer divers (van vso tot theoretische leerweg). Met name scholen met de laagste niveaus zouden het een grote meerwaarde vinden als hun school wordt vergeleken met een zelfde type school. Binnen dit onderzoek is dat gezien het aantal vmbo scholen dat deelneemt aan het onderzoek, helaas niet mogelijk.

*Alliantie Burgerschap
Februari 2017*